

JÓKAI MÓR

Kosztolányi Dezső

Ő a „mesterfejedelem”, az álmok országának koronázatlan királya. Ez a kék szemű, szikár férfi, akit ismerősei gyöngének, ingatagnak, erélytelennek neveznek, a XIX. század fordulójánál úgy áll regényes, eddig elképzelhetetlen termékenységgel, s termékenyítő álmaival, mint egy Herkules, az írás Herkulese. A magyarság pogány meséi, napkeleti hőskölteményei, a virágénekek elvesztek. Jókai megteremtette prózában. Erényeiben kápráztató, hibáiban nagyszerű, fogyatékosága is a királyok fogyatékosága.

Gyermekkorában beteges, leányos. Társai „Móric kisasszony”-nak csúfolják. Törpékről, medúzafejekről, szörnyekről képzelődik. Már akkor író. Mindenki bámulja, mint csodagyermeket, úgy nevelik, mint trónörököszt, aki majdan elfoglalja a magyar költészet trónját. Ötéves korában tud olvasni, hétéves korában verset ír a kisváros bolondjáról, egy feltűnően formás, megindító négy soros költeményt, melyet közzétesz egyik hetilapunk. Nyelvekre taníttatják, rajzol, szobrot mintáz, mohón szedegeti magába a tudás elemeit minden térről, a történelmet, a természettudományokat bújja, olvas, valóságos polihisztor, akit szilaj, kielégíthetetlen kíváncsiság űz, hogy megismerjen mindent. Mindennek ki tudja szívni a mézét. Bámulatosan sokoldalú. Úgy tetszik, egyéniségének parancsára cselekszik így előrelátó ösztöne, mert később nem maradt erre ideje. Életének első két évtizedében halmozta föl magában a dús anyagot, melyet utóbb feldolgozott, a sok megfigyelést vidéki tősgyökeres környezetében, a könyvek színes emlékeit idegen országokról, népekről, aztán már csak visszaálmodta, tovább szőtte azt, amit gyermekszemmel ellesett. Csodagyermek maradt mindig, a hétköznapi botladozó, gyámoltalan, többnyire gyámság alatt is álló csodagyermek, nyolcvanasztendős koráig, aki végleg bezárult a külső benyomások számára, nem törődött velük, visszavonult tulajdon mélységeibe, s írt, írt mindig arról a csodáról, hogy a világra jött, hogy mit látott egyszer, hogy milyen rejtélyek, lehetőségek, szépségek vannak az emberben. Egy óriás könyvtárra való vallomást hagyott hátra. A folyton buzgó, folyton patakzó forrás nem apadt el, mert mindig magából merített, mert ő maga volt a kútforrás.

Életírói kivétel nélkül mind zavarban vannak, amikor arra vállalkoznak, hogy elbeszéljék életét. Itt csak dátumokat találunk és fordulatokat a naptár és a história szerint, de ezek benne alig keltenek nagyobb visszhangot. A csodagyermek észreveszi, hogy az életben nincs minden kipárnázva, mint otthon, az álmok puha fész-

Jókai Mór
(1825–1904)

kében. Végigrajongja a szabadságharcot, megéri a leveretését, üldözik az osztrák hatóságok, váltólejáratok zaklatják, a pénz, melyet keres, kicsurog ujjai közül, fölkerül az országos népszerűség csúcsára, majd tétova természete folytán hirtelen népszerűtlenné válik. A csapások, melyek helyel-közzel érik, ahogy jönnek, el is simulnak. Egyszerűen nem találhatnak benne ütközőpontot. Lényében van valami megfoghatatlan. Szókimondását sohase szegzi az emberek ellen. Nem a földön mozog. Sokszor lehetett szomorú, de tragikus sohasem. Látja a dolgok viszonylagos voltát. Szereti Petőfit, szereti Rudolf királyfit is. Ugyszólván mindkettőjükön egyforma melegséggel ír. Igazán aligha lehetett szerelmes. Számára csak a költészet létezett, az élet csak afféle adatszolgáltató raktár volt, s alkalomadtán újraalkotó képzeletével utánaköltötte azt a barátságot és szerelmet, melyet csak megálmodott. Nézőtéréről szemlélte az élet szenvedelmes bábjátékát, hol rozzant lócá-

ról, hol bársonyszőllyéről, hol királyi páholyból, de a harcba sohasem elegyedett, a küzdők közé sohasem ugrott. Kenyerét nem sózta könnyekkel. Ahogy Mikszáth írja életrajzában, minden megadatott neki, csak a boldogtalanság nem.

Mikor élt? Akkor, amikor visszavonult dolgozószobájába, s egymás után rötta lila tintájával gyöngybetűit, mindig egyforma sorait, folyamatos, gördülő, remekbe készült regényfejezeteit. Behunyt szemmel figyelte az életet. Ami körülötte folyt, az nem érdekelte. Az emberek sem, akikkel az utcán találkozott. Bizonyos királyi fölényrel talán le is nézte őket, hiszen ő a maga erejéből annyi élő alakot teremtett, hogy egy várost be lehetne velük népesíteni.

Nem volt a szó hétköznapi értelmében „megfigyelő”. A hozzá közel állókat nem ismerte, de azokat, akikről csak hallott, vagy akikkel csak egyszer találkozott, pompásan elképzelte, jellemző tökélyrel rajzolta le. Goethe akkor írta le Itáliát, mikor még nem is járt ott. Csakhogy Goethe bizonyára még ragyogóbban festi le az olasz földet akkor is, ha előtte van. Jókai csak a távolság kódéből tudott ihletet meríteni. Kínába, Oroszországba rándult, vagy messzebb, az időbe, visszafelé, a törökverő harcokba, a táblabírák regényes nábobok, debreceni diákok közé, s előre a XX. századba, melyet kísértetiesérzéssel sejtett meg. Csak a szertelen, a borzalmas, a csodás vonzotta. Ennek a mesevilágnak saját lélektani törvényei vannak. Ellentétekben gondolkozott, mint a gyermekek és ösnépek, melyek a Fény, a Sötétség, a Nap s az Éj, a Jó és Rossz szellemeiről, Íziszről és Oziriszről, Ormuzdról és Ahrimanról beszélnek. Nála is Hősök és Gyávák tusakszanak egymással. Angyalok és Ördögök, Szentek és Démonok. Két kedvenc színe: a fehér és fekete. Egy keleti regét álmódott vissza.

Vajon mivé fejlődik, ha olyan mélyre hatol, mint amily ékesen ír, ha mindaz a kincs, mely teremtő bőségben, mint egy látatúzfolyam folyt széjjel, összetömről, műremekké jegesül, s munkáit Flaubert gondjával csiszolja ki? Hiábavaló kérdés. Gondolhatunk Di-

ckensre, Tolsztojra, de az író semmi esetre sem lesz az, aki ő: humoros, fellegjáró mesemondó. Nála az írás nem volt föladat, hanem második természete. Szinte úgy írt, mint ahogy mások lélegzenek. élettani működés volt nála az írás. Amikor egy társaságban megkérdezték, hogy mondjon el valamit, amit tulajdon szemével látott, leült, és inkább megírta.

Egyik alakját a másik után teremtette, játékosan. Csak akkor törölt, ha észrevette, hogy ellentmondásba került önmagával, különben sohasem javított. Hitt az első benyomás frissességében, az első fogalmazás végzettségében. Amíg új regényének levonatait nézte át, már két új regénybe kapott, s írta mindkettőt egyszerre, párhuzamosan. Munkakedvben, akár a képzelődésben nem ismert határt. Tisztázni csak egyszer tisztázta le egyik munkáját, de másolás közben új szülemlett belőle. Bőségszaruból öntötte szavainkat, dúsan, záporosan, tékozolva. Nyelvkincsünket teljesen bírta, minden árnyalatával, a népit éppúgy, mint a tudományos, s a vidéki tájnyelveket éppoly tökéletesen, mint a középkori kódexek latinos, a pesti burgerek németesen selypegő fordulatait. Ő él íróink közül legtöbb szóval.

Nemegyszer megesik, hogy valamelyik nagy íróat a kora túlbecsüli. Jókainál az ellenkező történt. Kortársai nagyon is szigorúan ítélték meg, a bírálat a gáncsaitól nem tudta őt meglátni igaz mivoltában. Victor Hugóval kell összemérni ezt az óriást, kinek nemcsak káprázatos képzelőereje van, hanem andalító kedélye és megvesztegető nyájassága is. Azok, akiket nálunk fölébe helyeztek, még feszesen, idegenszerűen, nehézkesen írtak magyarul. Jókai az elbeszélő próza megteremtője. Hatása épp ezért páratlan. Mondatai beivakodtak ('beivódtak') az egymás után következő nemzedékekbe, alakjai ma is élnek az egész országban, fogalommá váltak. Az írás e művésze és bűvésze nemcsak olvasni tanította meg népét, hanem írni is. Nincs magyar író, aki ne volna neki adósa és tanítványa.

(Jókai Mór születésének 200. évfordulója alkalmából közöljük az írást, megjelent eredetileg: *Pesti Hírlap Emlékkönyve*, 1928.)